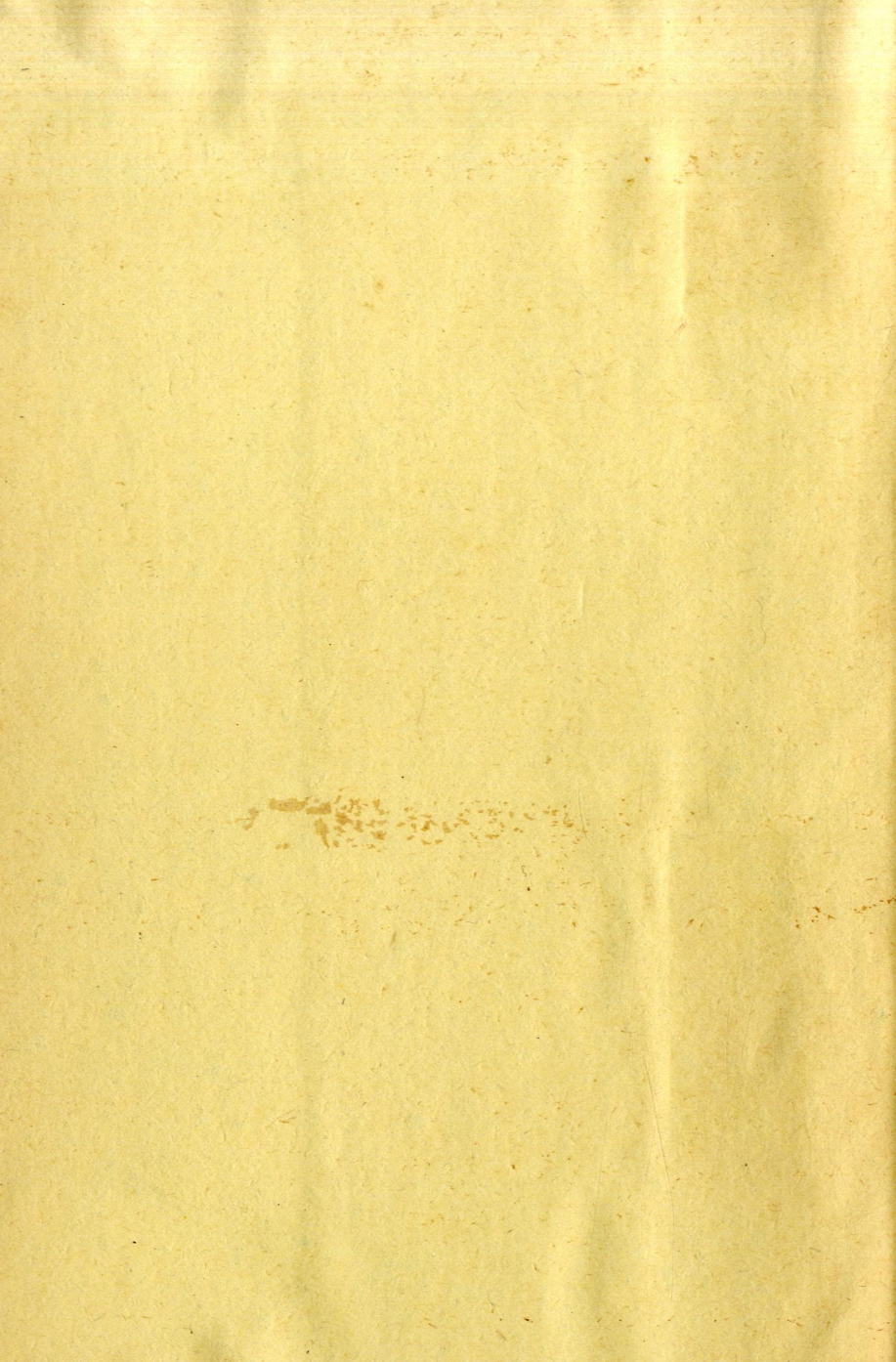
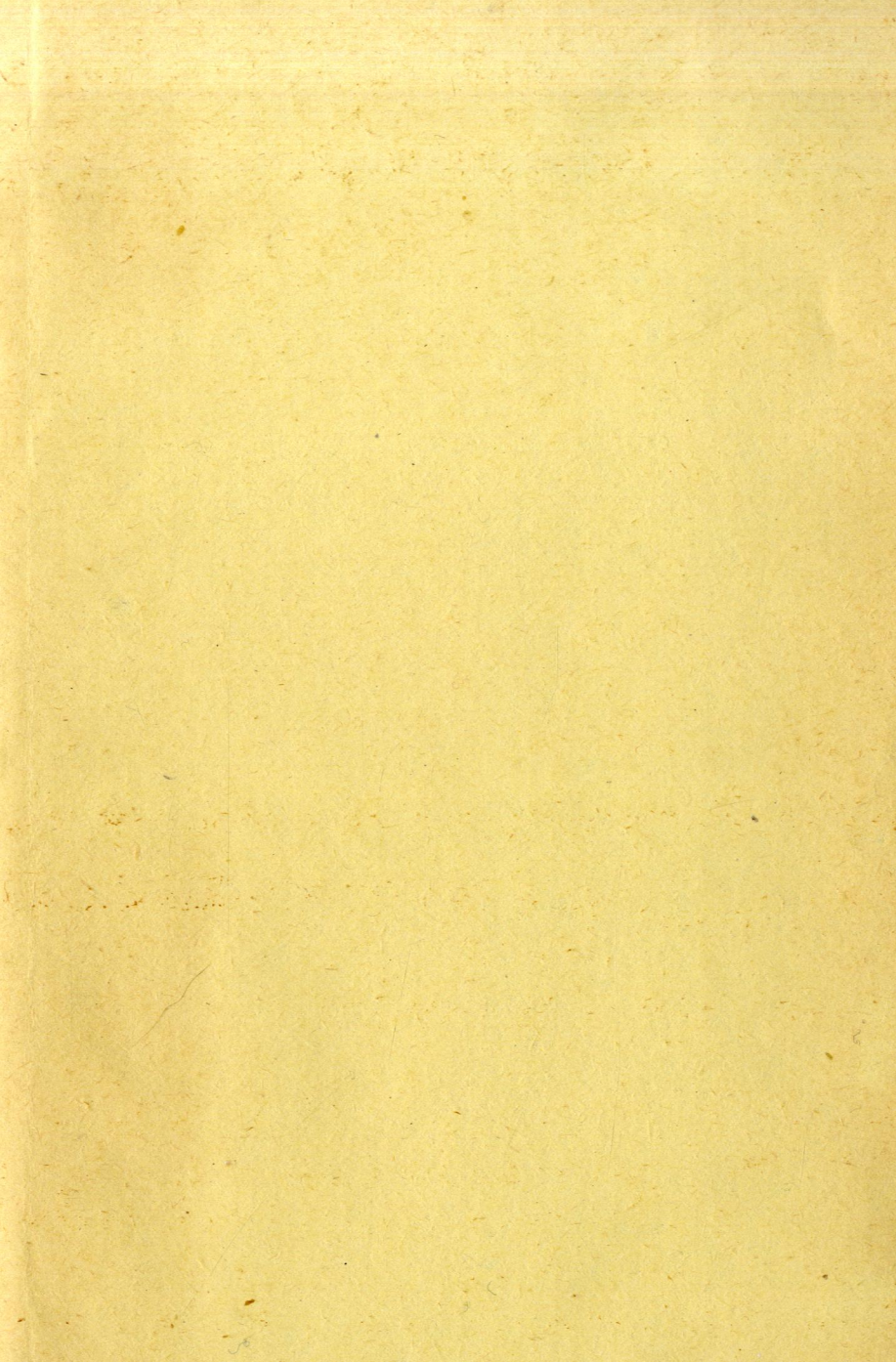

В Д Н Ф Р Д Н К

НА РОБОТІ

130

Р

У

Х

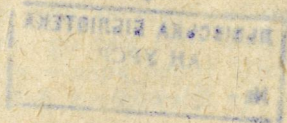
ПРОВЕРЕНО
С/Ф. 19.....

ІВ. ФРАНКО

НА РОБОТІ

(БОРИСЛАВСЬКЕ ОПОВІДАННЯ)

~~61611~~

Р У Х

Бібліотека Філіп
Львів 25-11-19

Бібліографічний опис цього видання
вміщено в „Літопису Українського Дру-
ку“, „Картковому репертуарі“ та інших
показниках Української Книжкової Па-
лати.

УКРПОЛІГРАФОВ'ЄДНАННЯ
1-ША ШКОЛА ФЗУ
ІМ. А. В. БАГІНСЬКОГО

Укрголовліт 4535. Зам. 3371
Тир. 5000

Харків, 1930

Львівська Філія
Бібліотеки АН-УРСР

31/656

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ 31 656

I
H-126
1930

НА РОБОТІ

I

При корбі

Угу, що то такого? Тілький час до Борислава ходжу, і ще ніколи в яму не лазив! Все лише корбою крути, глину тягай, або вітер в яму млинкуй! Та й що мені за заплата за таке діло! Вісім шісток ¹ денно! І жий же з того, або здихай, або що хоч роби,—панові ані дуду!

А вно ² он Матій у ямі робить, —у штольні... Ну, правда,—каже,—сопук там, задуха, таке... Ба, бабин синок! А скільки він бере! Півтора срібного на день! Не жаль, бігме ³, не жаль. А я ж то що таке? Хіба не хлопець? Що мені хибує? Боятися не бою, хоч до чорта в зуби, то піду! А сопук там. Ну, чень ⁴ витримаю. А не мож буди, біс бери, то й вилизу. А стрібувати ⁵ все треба. Бо і що ж би то було? Вісім неділь до Борислава ходив, а в яму і раз не лазив!

О, лиш дивіть, як тота ⁶ корба погано крутиться. І скрипить біда, і ховзається то туди, то сюди. А кібель ⁷ глини заким витягнець зі споду на п'ядесят сажень наверх, то аж тобі очі з голови лізуть! Крути та й крути. Дух у тебе затирає, руки мліють, гей би ти їх ножами повідсікав; ні, не пусти,—крути далі! Отже чорта з'іси, що буду крутити! Коби ⁸ борзо ⁹ до завтра. Завтра неділя. Бігме, що наймуся до ями, до штольні! Та що хіба до віку робити тут за таку капанину ¹⁰ нужденну? А те, що там собі Федорова Марина поплаче, як дізнається,—угу,—мара бери! Що мене те обходить? Додому й так грошей треба, та й тут чоловік якось

¹ Шістка—приблизно 8 копійок.

² Вно—воно.

³ Бігме—тій богу.

⁴ Чень—може.

⁵ Стрібувати—попробувати.

⁶ Тота—оця.

⁷ Кібель—відро.

⁸ Коби—коли б.

⁹ Борзо—скоріше.

¹⁰ Капанина—(від капати) дрібничка, мала ціна.

потребує жити в кумпанії, — а за тих вісім шістаків який біс видихає.

Ну, богу дякувати, субота скінчилася. Ох, рук не чую! Такий собака, Іван, тяжкий. Христос би його побив. І то, заким біду з ями витягнеш, то на здох чоловікові приходить! Ех, чень то вже послідній раз я того колодюка ¹ тяг!

А во ². Паньство собі тепер проходжується. Біс би вам голови поскручував! Руки, песі сини, позакладали на черева, повбиралися та й походжують собі помежи ямами, дивляться, як мир християнський мучиться та мордує, на них роблячи! Ех, правдо, де ти на світочку діваєшся? Чи ти припадком таки в тих нехристів у кишені не сидиш?..

II

По згоді

— Здоров був, Матію!

Ага, Матій і не повернеться! ³ Яка маночка ⁴ горда! О, вже гадає, що по п'ятнадцять шісток денно тищить, то вже й пан! Тетє! П'ятнадцять, не п'ятнадцять, — дванадцять і я дістану!

Ге, ге! Пани то, пся-юхи, мудрі голови. Вони би, бачу, потрафили чоловіка до нитки обібрати, а він би й не постерігся! Ну, а моє ж нині яке? Хіба не те саме? Та що, — пропало, — згодився за дванадцять, стрібую за дванадцять робити. Лиш те мене лютить, що ось цей головою по п'ятнадцять, а я лиш по дванадцять. Та й чому? Хіба я слабший від нього? Хіба він ліпше робить? Бодай так!

Але ж бо-о! Приходжу до пана. „Чого хочеш, Гриню?“ — „А нічо“ ⁵ — кажу. „Ну, а чого ж ти прийшов?“ „Так і так“, — кажу, — „хотів бим робити в ямі“. „Ну, добре! — каже, — „роби“ — каже, — „в ямі“. — „А почому дасте?“ — питаю. — „Ну, потому, почому й другим, по дванадцять шісток“. — „Ігій на вас“, — кажу я, — „по яких дванадцять? Аджеж по п'ятнадцять, виджу, роблять!“ — „Хто роблять? Де роблять?“ — питає пан. „А он Матій“, — кажу, — „мій краян, — кажу, — по п'ятнадцять бере“. — „Який Матій? Що за Матій?“ — питає пан. — „Ну, та Матій, — кажу, — „із нашого села, он тут п'ята яма від вашої крайньої. Казав, по п'ятнадцять, каже, беру“. — „Я не знаю ніякого Матія!“ — каже пан. — „Він мабуть брехав! Усі по дванадцять роблять, не по п'ятнадцять. Воно, мусить, Матій хвалився перед тобою“.

¹ Колодюк — колодник, каторжник.

² А во — а ось.

³ Не повернеться — не поверне голови, не оглянеться.

⁴ Манок — багатство; маночка — багач, багатир.

⁵ Нічо — нічого.

Ну, і дій же ж з ним, що хочеш! Як затявся, ані руш від дванадцяти шісток. Та що ж було робити?

„Ну, — каже пан, — як не хочеш по дванадцять, то не йди! Я тебе не пру! Крути корбою, по вісім плачу!“

Крути корбою по вісім, або по дванадцять у яму лізь! Лишенько моє! А корбою мені страх як не хочеться крутити! За тих вісім неділь, що я нею крутив, то вже мені видиться, що мені день і ніч голова крутиться, і світ крутиться, і все. Та де ж бо, нічо лиш крути та крути, обертай та обертай.

Та що, — гадаю собі, — робити треба, чи сюди, чи туди. Ось я й пристав на дванадцять шісток. Най тебе тягар тяжкий укриє! Давися тими трьома шітками.

А він таки, — що то пан собака! — збрехав! Усі беруть по п'ятнадцять шісток. Одурих мене, нехрист, дур би йому голови й'мився!¹ А я аж з полудня розпитав. Тепер уже ніколи й другого місця шукати, — позамикані канцелярії! Ну, але то останній і послідній раз ти так мене ймив!²...

III

По хапатні

Чорт бери того брехуна! Отто мені дурника найшов! Ха! ха! ха!

„Не лізь, — каже, — Гриню, у яму, там задуха, не вилізеш живий“. А як же ти живий вилазиш? — питаю його. — „Е, я що іншого! Я привик“ — каже Матій. — Ну, а заким ти ще привик, то що? „Та що, — каже він до мене, — ти питай, не питай, будеш видіти! А ще крім того! Погди³, як тобі страшно буде самому під землею, у такий глибині! Ех, то буде тобі, небоженьку, рідна бабуня привиджуватися!“

Ха, ха, ха! Дурисвіт, не Матій! Ніби то, — каже, — ось нікого нема над мене! Що я витримаю, то не ваша сила! Угу на тебе, чудо чудне!

А ще мене допитує, як хлопчика якого! „А чи вмієш ти штольнію копати? А чи вмієш ти платовці⁴ класти? А чи вмієш ти це? А чи вмієш ти те? Цураха⁵ на тебе! Як би я вже й світа ніколи не видав! А я дома сам і шопу ставив і комірку пересипав, — майстрив не раз та й не десять! А воно гадає, погане, що вже, крім нього, ніхто більше нічого не втне!“

¹ Дур би йому голови ймився — щоб він збожеволів, здурів.

² Ймити — взяти.

³ Погди — підожди.

⁴ Платовка — куски дерева, що ним обкладають яму, щоб земля не обвалася.

⁵ Цураха — нівроку, хай тобі грець.

Еге-ге! Та бо тут напrawdę дивні звичаї у тих ріпників!¹ А дивіть, з якою парадом вони мене нині приймають між себе! Хто би гадав, що вони, чорти, таку комедію вміють строїти?.. Ха, ха, ха.

Як дізналися, що я вже в ямі роблю, так зараз мене обступили, що твоє гайвороння.

„А, коли так, то треба тебе посвятити, до ріпницького кружка прийняти! Гей, до Кирницького!“.

Прийшли ми, — мусів я кликати п'ять кварт горівки для всієї кумпанії. Що було робити? Випили.

„Ну, тепер, — кажуть, — треба тебе охристити, небоже!“ — Як охристити? — питаю я. — „Е, ти надто цікавий, посивієш, як усе пізнаєш! Давайте хустки, шмати якої!“ Подали. „Сюда ходи!“ — каже Матій. Я підійшов, а він якоюсь шматою за-в'язав мені очі. Фу, душно, ледве дихаю, та що вradiш? „Клякай на коліна!“ Я прикляк. „Що ти за один?“ — кричить до мене Матій. Якийсь другий шепнув мені: „Говори: ріпник!“ — Ріпник! — кажу я. — „Що ти за один?“ — Ріпник! „Брешеш, дурню!“ — гукнуло з десять їх. — „Де ж ти на ріпника подобаєш? Ось, тепер ажень, то вже яко-так!“

Та й за тим словом якийсь драбуга жбух² мені чимось густим по голову. Господи! А то що! Я зірвався, як окропом попарений. А вони всі в сміх та в регіт. Я вже лютий, хустку зриваю, ба, ба, ба, — а тут кип'ячка геть долімною тече. І сорочка біла, і руки, і волосся, — все, все, мов з комина вийняв.

— А ви пошаліли, чи поцапіли? — кричу я олючений. А вони регочуться ще дужче.

— Ну, тепер ти вже достоту ріпник! Вже охрещений, як треба. Гей, пане Кирницький, горівки, пива сюди! Обмити нового товариша! Ха, ха, ха!

IV

Дивний сон

Погди но! Погди но! Що то такого мені плелось цієї ночі? А знаю, що щось дуже страшного. Тьфу, оттак мені на пам'яті мелеться, а пригадати ані руш. Чи на вікна подивився, встаючи? Ні... Ага, ага, нагадав, бігме, нагадав!

От, десь я ніби стою над ямою, та й дивлюся геть у долину, у глибінь. А глибінь же то така якась безмірна, така темна, що мені аж лячно. А тут мене вже оперізують ливною попід пахи і в поясі, я стаю в кібель... Ну, — кличе якийсь голос (а хто його знає, відки він!). Корба лишень гур-гур-гур!

¹ Ріпник — копач, що нафтову ропу добуває.

² Жбух — вилив, хлюпнув.

Дивлюся, а ще я личу на спід, у глибінь, та так поволеньки, лиш трохи колишуся у повітря.

А надо мною і передо мною, круг мене усюди, і підо мною все ясніше, ширше, простірніше. Дихати легко, свobodно. І сопуху нафтового й капінки¹ не чути. Нічо. Дивлюся, а я вже стою серед якоїсь луки зеленої. Запахні цвіти круг мене і трава висока, мотилі літають, бджоли жужжать по цвітах і свершчки цвірінькочуть і жовтогрудки колишуться на вершечках бадилля. Любо, простірно, весело. Сонечко гріє з погідного неба. Я так би рад іти кудись, далеко, швидко, та не можу. Подивлюсь на себе, а на мені тота ж сама воском і кип'ячкою замурзана линва, що мене нею опутали, коли я спускався в яму. Я так силуюсь скинути її з себе, так силуюсь, так мучуся, ні, не мож.

Аж тут десь-відкись узялася при мені якась жінка. Така вона здорова, розкішна, лиш чогось невесела.

— Ну, що,—повідає до мене,—як тобі подобалася наша сторона?

— А як,—кажу,—ладна сторона, лука хороша, трава буйна, ладна.

— А видиш,—каже вона,—а тобі тут добре?

— Та добре би було,—кажу,—кобим лиш міг рушатися. А то ось, дивіть, що мучуся, муцуюся, ані руш мотузів поганих із себе зверечи².

— А знаєш ти,—питає,—що то таке на тобі, ті шнури?

— Ну,—кажу,—шнури, линви! Або хіба що?

— Дурний ти,—каже,—та й не знаєш! Сліпий ти, та й не видиш! То, небоже, панські руки, панська хитрість, що тебе опутала. От дивися, тут тепер пусто скрізь, а перше тут людей багато бувало. А знаєш, де вони тепер?

— Ні,—кажу,—не знаю.

— Ну, то ходи за мною, я тобі вкажу.

Я пішов за нею. Уже якось і своїх тут не чую. Йду. Дивлюся, а мені перед самими ногами яма; така глибока, темна, страшна, що мені аж мороз пройшов по цілім тілі. А з тої ями таким сопухом б'є, що господи, і витримати годі.

— Тут вони,—сказала жінка до мене та вже тепер якось гнівно. Я ще пущу³ перепудився,

— А знаєш ти, хто їх тут спакував?—питає вона.

— Ні, не знаю,

— Я.

— Ви? А хто ж ви?—спитав я.

¹ Капінка—крапельночка, трошки.

² Зверечи — вняти, скинути.

³ Пущу — гірше, більше.

— То ти мене не знаєш? Ну, то знай же. Я Задуха! А знаєш ти, хто тепер піде в тоту западню?

— Ні,— кажу я — не знаю.— А тут сам дрижу, як осиновий листок.

— Ти підеш!— крикнула вона і пхнула мене з цілої сили в яму.

— Боже!— крикнув я, падучи, і збудився. Пек тобі, маро, осина тобі! І Христос його знає, що воно таке значить той сон?..

V

У глибинь

Ну, зав'язуй же тоту линву борше!¹ А мощно², небоже, бо як урвуся та впаду, то безголов'я твоє!

Ну, чого ж смієшся, ти, тумане³ якийсь? Волів бись поспострити, чи млинок у порядку, чи добре дує? А дротяна ліхтарня де? Хіба гадаєш, що в мене котячі очі, що й без ліхтарні буду видіти в такій глибині? (А й справді,— глибинь, що господи! Волосся їжиться, як погляну вспід! Бррру! А як темно! А який сопух відтам б'є!.. Пречиста матінко, поможи! Коби йно раз, потім чоловік привикне!).

Ну, тумане якийсь! Пощо корбу розкручуєш? Хіба не видиш, що я ще на березі стою. Дай же мені в кібель добре стати, не квапся! Подай сюда дзюбак! А риль ось, добре! Сокиру й долото треба буде в руки взяти! Ну, тепер! А поволі розкручуй, чуєш? Поволі! А як задзвоню, то щобиш витягав живо! (Хто знає, що з чоловіком може статися? Скоро що, зараз буду дзвонити! Чорт бери тоту линву! Яка пся пара тонка. А я хлопець не легкий: ану, як увірветься до пів ями? Ех, та же Йван тяжчий, а під ним не вривалася!) Ну, з богом! Розкручуй!

У-у-у! Як я колишуся! Де, що, як, що зо мною? Темно мені в очах, цімбриння ями чого воно крутиться довкола, пощо так прудко догори летить?... А там що нагорі? Чи корба зап'яла, чи що, що мене не пускають у долину?... Чому це тут вітер з ями віє, а наверха його не чути?... Господи, як темно, як страшно! А де те дно? Нічого... нічого! Лиш пійма і сопух! А який сопух густий! Як тяжко дихати!... І чому вони не млинкують вітер сюда?... У, який вітер з долу, який вітер, як усе крутиться, летить... Правду казав Матій, страшно!.. Де я? Вже так довго лечу, а дна ще нема! Та й уже й та

¹ Борше — скоріше.

² Мощно — сильно, міцно.

³ Туман — дурень, недоріка.

ліхтарня світиться. Де дно? Боже мій, вони брехали, це неправда, що яма лиш на п'ятдесят сажень глибока. Та же я вже за той час ізо чверть милі улетів!.. Ох, як серце у груді товчеться! Що зо мною станеться? Та же як зачну дуситися, то заким мене витягнуть, десять разів духа дам!.. Матінко пречиста, рятуй мене! Святий отче Николаю, не дай загинати!.. Ні, ні! Я лечу! А як скоро! Дух у мені запирає!.. Кров жбухає до голови... І ще дна нема. Лиш цімбрини та й цімбрини! А що якби віск напер на них з боків, потрошив і звалив мені згори на голову?... Адже вже не одному так сталося. Адже з нашого села Сень Яцишин так згіб. На камуз¹ його роздавило... Боже святий, не дай грішній душі загинати!

А це що зо мною? Лечу ще? Бачу, ні вже... Посвітити... Ні, я на дні! Ах, слава тобі господи! Ось і воно, дно, дно!

Йой, яка височінь надо мною! Мороз по мені проходить!.. А то що? Там ніч уже? Якесь небо темне... Ба, чи то свічки, чи напrawdę звізди на небі видно?.. А воно ще рано було, як я спускався! Чому там звізди видати? А може то так мені привиджується?.. Пек тобі, маро!..

VI

У штольні

Як тут тісно! Як тут темно, душно, лячно!..

Моя дротянка, немов привалена п'тьмою, ледве-ледве блимає. А це що за темні челюсти, ніби вхід у лисову яму?.. Чи це тота штольня?.. А як тут в неї влізти, а робити в ній?.. Господи, та тут прийдеться чоловікові згорбатіти, ще заким мені сопух дух запре!..

Е, ні! Всередині вона ширша трохи. А во, якось зачинаю привикати до тої п'тьми. Бігме, у чоловіка гейби котячі очі відростають. О, тут ще, видно, Йван позавчора копав. Тут би, бачу, й мені ставати. Гм, а не знати, чи прудко то віск добудеться?..

Гм, при роботі воно не буде так лячно. Треба пильно робити, хоть, бігме, для такого собаки пана не варто би й раз оскарбом дзюбнути. Хай знає, як бідному робітникові вривати платню! Але воно, бачу, таки для мене ліпше буде рушатися. Лиш тяжко дуже, душно, ох, дуже душно!.. Та й чому вони там, тумани, ліпше згори не млинкують?..

Який той Матій дурний, а хвалько!.. Чи вмію платовці в'язати? Ех, ти, дураку якийсь! Цікавий я, чиї ліпше зв'язані, чи ось тоті мої, чи твої? Ану, покажи мені таку силу, щоби те в'язання розірвала!..

¹ На камуз — на дрібненькі кусочки, на гамуз.

А як він мене страшив! Хтось би гадав, що ось-ось напудуся! А я тут ось, як у своїй хаті... (Лиш тяжко якось!.. Гм!.. І мороз чогось часами поза плечі подирає. Але то байки!).

Ану, ти, дзюбаку! У тебе дзюб гострий, у тебе зуб залізний, як у тої Яги-баби... (Чому вони ліпше не млинкують, мені щораз тяжче!..). Ану, небоже, покажи свою штуку! Раз-два-три! Бумм!.. А це що так загуділо?.. Та же перше, як я дзюбав, то як у подушку. Глухо було! А тепер загуділо мов із порожньої бочки. Ану ще раз. Гудить, ще дужче гудить. Що це таке?.. (Угу, це, бачу, мені в ухах чогось шумить! Це нічо. Причулося. Але чого то серце мов молотом у груді ковть-ковть-ковть?.. А кров, сам чую, як мені до голови жбухає...).

Ні, то нічо. Ось тут треба ще прокопати на локоть, відтак буду ладити другий вінець платівок. Як дивно та сокира блищить до моєї лампи! Гей¹ жива, нужда, ніби всміхається, проти мене наставляє свій залізний зуб. Тьфу, маро, щезай!..

А тій деліні що? Чи й вона дуднить? Чи вона стогне, мов конаючий?.. Як тут дивно у тій штольні!.. Саме так виглядала та яма, що мене в неї нині крізь сон тручала тота Задуха. Задуха!.. А що? Може це й напrawdę така, що дусить ріпників? А може я докопуюся до її підземного царства, та тому так стіна дуднить?..

Боже! Що то такого? Хтось ніби холодною рукою хопив мене за шию! Хочу обернутися: не мож! Хочу зірватися: не мож! Не мож, не мож!..

— Хто тут?.. Ох, це ти? Чого хочеш від мене?.. Задухо, чого хочеш.. від мене?..

Дзінь-дзінь-дзінь! Рятуйте! Рятуйте! Дзінь-дзінь-дзінь!.. Рятуйте!

VII

Задуха і її царство

Цілий тиждень! Боже святий, а мені бачилося, що й доби нема! А де я бував, що видав! Вік би цілий розповідав, а всього би не проповів! І що це: чи снилося мені, чи й напrawdę я літав тамтуди, — того вже не скажу! Мені доконче здається, що воно напrawdę. Бо ось, так я мере² все видів, як от вас тут виджу. Ну, а ви говорите, що мене витягли

¹ Гей — неначе.

² Мере — точно, докладно, ясно.

зімлілого, неживого, то-то... А відтак, кажете, як мене відтерли, то я цілий тиждень у гарячці лежав? Угу, диво дивне, та й годі. Матію, чому ти не сядеш? Сідай ось тут, а ти Марунько ближче, тут, коло мене! Так. Я вам розповім, що я бачив.

Ви знаєте, як я спустився в яму. Ну, страшно було спочатку, трохи по-тяжко, але то байки. Я зачав копати, платовці поклав, коплю. Мені все тяжче, все щось ніби на груди налягає, але я й сам не знаю, що воно таке. Звиваюся, роблю, а мені пригадуються всілякі мари, байки, що я наслухався змалу, далі набилизася на гадку й Задуха, ніби така жінка, чи що... Вона мені снилася саме тої ночі. Ледве я про неї нагадав, аж тут чую, о, мере чую: мене щось лап за шию, та такою холодною рукою, такою холодною, що¹ крига. Я одеревів увесь. Чую, що силуєся обернутись, а не можу. Якось-якось я повернув головою. Господи ласкавий, вона сама, Задуха стоїть передо мною. І така самісінька, яку я видів у сні. Повідає до мене, та так якось гнівно, уривисто:

— Чого тобі тут треба?

Я злякався до смерті. Ні слова не можу сказати.

— Чи тобі мало того, що я тобі показувала цієї ночі? Тямиш? Я тобі ще дарувала тоді, але тепер пропало! Вже пізно! Ти мій!

Я чув, як моя рука напружалася судорожно, щоби хватити шнурок від дзвінка, що тут коло мене телімбався. Але годі було, я був мов скований. Чув я також, що силуєся кричати: рятуйте! Але голос замер мені в горлі. Щось давило мене в груди, ніби камінь тяжкий, ніби щось такого.

— Ні, небоже,— каже Задуха,— ти й не силуєся. Шкода праці! Хто раз попався в мої руки, того вже не пушу ніколи! Ходи за мною.

Вона взяла мене на руки й понесла.

Мені стало якось ніби легше. Я оглянувся свобідніше довкола.

— Що за диво!— гадаю собі.— Тут, де я ось недавно йно два-три рази дзюбаком дзюбнув, тепер така широка яма, що пара волів як ніщо крізь неї пройде.

А вона простісенько несе мене в тоту яму. Темно, холодно... Летимо, летимо довгий час. Тихо всюди. Я якось зібрався на смілість і питаю:

— Куди ви мене несете?

Вона нічого. Знов мовчимо. Далі питає:

— А багато тобі літ?

— Двадцять і три, — кажу.

¹ Що — як.

— А є в тебе отець-мати?
— Є, — кажу.
— А багаті вони, маючі?
— Ні, — кажу. — Та же ж я б не пішов був у те пекло, коли б не нужда та не потріб. А то, знаєте, чоловік жити хоче, будь воно, як будь, тото життя нужденне!
— Ага, — каже вона. — То тобі жити хочеться?
— А кому ж би не хотілося? Хочеться.
— І дуже тобі жаль за життям?
— Як же ж не жаль? — кажу я. — У біді виріс, з біди й сюда пішов, коли ж я мав нажитися. А так, гадав, прироблю деякий крейцарище¹, та чень де оженюся, ну, може, ласка божа, чоловік не буде вже так бідити.
— Ага, — повідає вона. — Так, так.

Знов замовкла.

— Ну, — каже згоді, — пропало. Тепер ти в моїх руках. Ходи, я тобі покажу своє царство.

І понесла мене на воздухах, та так прудко, що мені аж голова завернулася. Дивлюся, аж ось передо мною лука цвітиста, широка. Тота сама, що я у сні бачив. Пагірки невеличкі, поля на них, ниви, покриті житом. Ясно, весело, тепло, аж серце в груді відживає.

— Чи це ваше царство? — питаю.

— Ні, — каже вона, — то моєї старшої сестри царство. Його оглянем опісля. Мое царство ось тут.

Ми надлетіли над глибоченну темну яму, саму таку, як я в сні бачив. Сопух густим чорним стовпом бовдурився з неї. Але що найстрашніше, з тої ями чути було такий крик, плач і завід², немов там у муках конують тисячі людей.

— Що там такого? — питаю, здригнувши.

— Лізь, побачиш! — каже вона. — Це мое царство!

І понесла мене в темну, відразливу глибіню.

VIII

Доля ріпників

Я очутився, треба вам знати, у такій якійсь страшенній западні, що не то, щоб я зроду коли бачив, але й у сні подібної не видав. Зразу нічо, лиш тьма-тьменна довкола. Лиш крики якісь і писк і виск, аж мороз по тілі пробирає. Далі провиджую трохи. Призираюся... Що такого? Ніби то штольня така темна, тісна, а далека, ніби щось такого. А людей повно, а

¹ Крейцарище — крейцар, копійка.

² Завід — зойк, голосіння.

все ріпники. І всі вони такі чорні на лицях і такі нужденні і такі аж страшні з виду. Той з рискалем блудить, той з мотиною, тамтой з оскарбом. Усі снуються, повзають, ніби чогось шукають.

— Чого вони шукають? — спитив я Задухи, що стояла побіч мене.

— Дивися, будеш знати, — сказала вона.

Аж ось тут недалеко мене крик розлягся. Приглядаюся ближче. Ріпник. І чого він так заводить? Я вдивляюся в нього ще ліпше... Господи! Що йому таке? Права рука і права нога в нього потрошені на камуз. Кров обстила, кістки подрухотані стирчать. А він штильгукає та все кричить: „Віддай мені моє здоров'я, окаяннику, пане! Возьми собі тоту прокляту заробленину! Возьми собі мої гроші криваві, все возьми! Лиш віддай мені моє здоров'я! В мене діти дрібні! Без руки не зароблю на них! Моя хата далеко! Без ноги не зайду до неї!“

Я окаменів, прислухаючися тому зойкові.

— Що йому такого, — спитав я.

— Нічо, — сказала Задуха. — Робив два місяці в ямі, а перед виплатою пан, ніби ненавмисно, пустив на нього делину згори. Ну, попався в мої руки.

Я не дослухав її бесіди. Другий голос обізвався біля мене. Це дитиня повзло по землі. Ледве я доглянув. Повзе, бідне, а все пищить: „Ма-ма! ма-ма!.. папи! папи!..“¹

Я здригнув.

— А тото біднятко? Що з ним? — питаю.

Задуха озирнулася.

— Про дитину питаєш? Е, та їх тут у мене тисячі! Або що? Голод і холод і недуги і всілякі способи дають їх у мої руки!

Господи! Тепер я ще ліпше провидів. Що тут людей у тій пропасті! Що парубків, дівчат, жінок, діточок маленьких, мати божа! А кожному приглянься, то аж ляк перейме. Тут лице страшно змарніле від недуги й голоду, там обпухле тіло, мов у топельника („І немало їх тут тоне! — замітила вона. — Бачиш, ями, котра пуста, така стоїть отвором, води наплине, ну, а впасти чи саяк чи так, що за штука?), другі знов чорні і страшні, як головні на вогнищі. („Ну, — каже Задуха, — і вогонь мені нераз багато послужив, чому ні! Аби лиш до ями ввірвався! Там він дома!“).

І страшно і жаль стало мені тих людей.

— Так це, — кажу, — всі ті люди в ямах погинули.

— Аякже.

— І багато ж їх тут?

— А сам бачиш, що не мало. Та й то ще не всі, ходи далше!

¹ Папи — хліба.

Ми полинули тою штольнею. Штольня ширшала перед нами а все ж таки духота була страшенна. Нараз ми остановилися. Знов я придивляюся. А це що такого? На землі, скільки оком засягнеш, усюди люди лежать, найбільше парубки, молоді, статні¹, мов явори розкішні. Лежать запокотом, густо, коло них оскарби та рискалі. Лиця сині, кулаки зціплені, очі широко отворені.

— Що з ними? — питаю я.

— А що ж? Це ті, що подушилися в ямах. Правда, їх багатенько? Чи як ти гадаєш?..

Вона всміхнулась, та так якось страшно, що я весь здригнув.

— А що? Бачу, тобі не дуже приємно в моїм царстві. А знаєш, тут між ними ось уже й тобі місце готове було. Але я ласкава на тебе, небоже. Не одного з ось тих я взяла, скоро перший раз уліз у яму. А на тебе маю милосердя. Ще тебе той раз пушу. Але як скоро б ти поважився другий раз, то все пропало.

В мене аж зуби зо страху задзеленькотіли.

— А отже ж, — кажу, — Матій день-у-день у ямі, а йому нічого.

— На нього он тут готове місце. Не забавиться, небоже, прийде й він.

Я одебелів, просити зачав, бігме, Матію, аж плакав, так просив... ні, та й ні.

— Дай, — каже, — спокій! Не я тут маю до розказу. Є вищі від мене, їх слухаю. Але от, щоби ти не гадав, що це вже ти бачив ціле мое царство, то я тобі покажу більше.

— То це ще не ціле? — скрикнув я в розпуці. Оглянувся назад... Боже моцний! Далеко, далеко тягнеться проклята штольня. Покалічені страшилища, потоплені, голодом, стужею, вогнем, хитрістю і всякими штуками поморені ріпники наповняли її. І це ще не всі! Мені затьмилося в голові. Я неначе в обморок попав.

IX

Життя ріпників

— Ну, дивися і знай! — заговорила мені Задуха грімко над ухом.

Я схопився. Кругом темно. Якийсь холод протягає. Я дивлюся, а це я вже наверху, в Бориславі. Так, то Борислав!

— Ну, що? — питає вона. — Видиш? Пізнаєш, де ми?

¹ Статний — стрункий, ставний.

— Пізнаю, — кажу. — Ми вже наверху, не в ямі.

— А видиш! І тут моя власть велика. Ходи, я тобі покажу.

Ми ввійшли в якусь ніби хату, ніби шоу величезну. Крізь діряві стіни тягло холодом. Земля сира, мокрувата під ногами. На землі одно при другім тьма-тьменна людей. Не одного я видав давніше чи то при корбі або при млинку, чи то при вибиранню воску або при магазині, чи дебуть. Їх правдиві ріпники, що в яму лазять, не поважають ні крихти, дивляться на них згори і величають „капцанами“. Було тут не мало дівчат і хлопців, немало старих бабусь і дідів, усякі люди були. Вони спали всуміш. Часом декого крикне крізь сон, то знов друге довго закашляється.

Довго ми дивилися на них. Далі Задуха перша промовила:

— Видиш, скільки їх? Вони всі мсі!

— Боже мій! — крикнув я. — Всім їм тут загинати!

Не скоріше, то пізніше. Коли хто до сіней увійшов, то вже й до хати треба. Це мої сні. Але хіба ж вони дурно роблять, не заробляють нічого, чи що? Ось, бачу, цей старенький дуже щось стогне і крушнюється¹, та бач, поприлягали йому руки: не може встати. Він лишень до завтра тут забавить. Але що він. І других немало... Не поподовжать тут. Усіх заберу до себе. Ти кажеш: хіба дурно роблять? Я тобі кажу, що ще гірше ніж дурно! Не стільки здоров'я і сили вони тут пророблять (а ти й сам здоров знаєш, що й її пророблять немало, от хоч би й при корбі), — скільки стратять саме за свою заробленину.

— А то як? Чому так? — почав я допитувати.

— Ну, хіба не видиш, як вони тут сплять? Земля сира, холодно, душно. Як гадаєш, довго тут чоловік здоров буде?

— Що й казати на таке? Не то чоловік, а й худобина в такій норі швидко на нінащо зведеться..

— Слухай, як дишуть! — сказала вона. — Половина їх уже має сухоти, ніякий лікар не вирве їх мені! А ще ж, сам здоров знаєш, за цей нічліг вони мусять гарненько платити із своєї заробленини! Ось розрахуй. Ті, що віск вибирають, і ті, що при магазинах, беруть денно по шістдесят, а ті, що при корбі, по вісімдесят крайцарів. Так, чи ні?

— А так, — кажу я.

— Ну, виплата тижнева. На тиждень винесе заробленина в одних три ринські і шістдесят крайцарів, других чотири і вісімдесят. Так чи ні?

— Та вже ж не як, — відказав я.

— А видиш! Ну, а за їду скільки ж платять тижнево? Щонайменше по тридцять крайцарів денно, за сім день винесе

¹ Крушнитися — неспокійно сюди й туди рухатися.

два ринські і шістка. Нічліг, хоч і от який нужденний (а ліпшого, сам здоров знаєш, тут не допитати), по шістці від ночі, на тиждень сімдесят крайцарів. Так?

— Та так.

— Ну, відрахуй же те все, чи много лишиться?

— Та я, — кажу, — знаю добре той рахунок. Нераз мені він дався у знаки. У магазинників лишиться вісім шісток, а у корбових два ринські.

— Ну, як гадаєш, чи то не дарма робота, тиждень мучитися у таких пеклі за вісім шісток.

Ті слова були якісь такі погірзні і жалісні, що я став і не знав уже, що й казати.

— Ба, погди, — почала вона знов. — Я числила 30 крайцарів денно на їду. А яка то їда? Сам бачиш, хліб тут дорогий, дорожчий як де. Пани бачать, що миру багато, то й тягнуть. За 20 крайцарів на день ніщо одному хліба. Ну, а схоти він увечір після тяженької втоми випити порцію горілки, схопити бодай два-три рази на тиждень з'їсти щось теплого, та й уже по грошах. Звісно, самим хлібом, а ще таким, який тут продають, не продихаєш. Ну що ж, видиш тепер, за що ті люди роблять? За одно прохарчування, та й то за нужденне! Та й ще за ось які нічліги! Чи то заробок? Чи то життя?

— Ба, — сказав я по хвилі, — то магазинники так, а все ж корбові таки можуть щось-де-щось зложити. Адже їм щотиждень лишається чистого зарібку два ринські.

— Погди, небоже, — сказала вона. — А отже й ти робив при корбі вісім неділь. Ну, скажи, багато ти наскладав? А ти прецінь повинен дотепер мати вже 16 ринських. Де вони?

Мені, богом а правдою сказавши, стидно стало.

— Ба, — кажу, — от чоловік то сьак, то так, то й яюсь пропустив. Нема. Спочатку пан давав потрошки денно, скільки було треба. Ну, дасть нам на день п'ять шісток, а дасть і вісім, все минеться. Знаєте, то це чоловікові до сподоби припаде, то те, ну, купи. А відтак пана десь не було. Щось тиждень приходилося брати на довг у Кирницького. Прийшла виплата, пішли усі гроші за довг, ще й не стало. І так, видите, яюсь годі прийти до крайцара.

— А, видиш, — сказала вона, — куди воно йде! І ти гадаєш, що то лиш тобі одному так? Ні, небоженьку! Нікотрий не має складаного крайцара. Давніше ще лучалися такі, але не тепер! Пізналися пани на тім, що як ріпники позапомагаються їх зарібком, загосподарують дома гарненько, то нікому буде тут робити на них. Вони волять, щоби ви зоставались у бідності, бо тоді в робітниках не буде недостачі, тоді їм ще й друга користь: більше робітників, вони менше платять!

Нагиснеться люду багато, ну, вони платню знижують. Нанімайся по стільки, більше не дам. А не хочеш, як хочеш. Людей багато. Найдуться такі, що схочуть. А ти йдеш від одного до другого, і всюди те саме. Ну, і приходиться тобі хоч голіруч, о голоді вертати, хоч нанімається за стільки, скільки дають. Видиш, головна річ те, що всі з собою у змові. „Насамперед,—повідать,—так зробім, щоби ріпники не могли призбирати більше грошей, щоби не могли ніколи вийти з бідности!“ Ось вони позаводили шинків без ліку, стали ошукувати вас усілякими способами, виплачувати потрошки, давати на довг, а відтак більше брати, ніж ви надовжили. Що більше! Хліба стали менше довозити, його ціна підскочила. За нічліг казали платити по 10 крайцарів (а перше платити по 5), і так ось, як бачиш, довели до свого. Тепер усі ви в їх руках. Села бідні й бідніють щораз то дужче, бо й там орендарі та другі п'явки не сплять. Робітників плине у Борислав щораз то більше. От вони й плату зменшують. А все те їм у кишеню, як сам бачиш!

— Господи небесний!—аж скрикнув я, почувши те.— А в нас ніхто й не погадає, що воно так може бути! Нужда щораз то більша, ну, кажуть, карає нас господь милосердний за гріхи наші. А воно ось куди йде.

— Туди воно йде, туди! Ви дурні, гадаєте: от піду, зароблю в Бориславі, допоможуся! Ех, голови недогадливі! Як коли б панські руки вас могли допомогти! Ні, не поміч, а загибель жеде тут на вас! Бо зваж іще й те! Всі робучі руки з сел ідуть сюди. Ну, конечно, і поле нікому гаразд обробити і газдівства допантрувати. Значить, ти тут тратиш здоров'я пусто та дурно, а дома за той час усе йде ніворотом.

— І це правда, і це правда! Господи милосердний! Пропаша година!—сказав я.— Ну, а нема ж ніякої ради на це? Нема способу, щоб вимотатися з тої сіті поганої?

Вона замовкла і мовчала довгу хвилю.

Х

Три способи

— Є способи,—сказала вкінці.— Є три способи, небоже. А я не можу тобі їх сказати. Не моя власть. Думай сам, гадай, може й догадаєшся. Я тобі ще лиш одне скажу. Не надійся, що „дасть бог, ліпше буде!“ От видиш, перше ті, що в ямах робили, брали по п'ятнадцять шісток. Тепер і їх намножилося. Не питають на смерть, на небезпеченство. Лізуть. От пани вже й їм плату знизили, три шістки урвали.

— Хіба не лиш мені одному? — спитав я.

— Тобі першому, телер уже всім. У них така змова. **Що** один, те й усі! Утікай же відси, небоже, утікай! Тут тобі добра не діждати. І другим відраджуй.

— Ну, але де ж мені обернутися?

— Куди хочеш. Іди на службу, працюй. Мало й там добра, та все ж принаймні для свого чоловіка робиш. Не запмагаєш ворога. А тепер мені час іти. Бувай здоров!

Вона щезла, я пробудився, і, як бачите, очутився між вами..

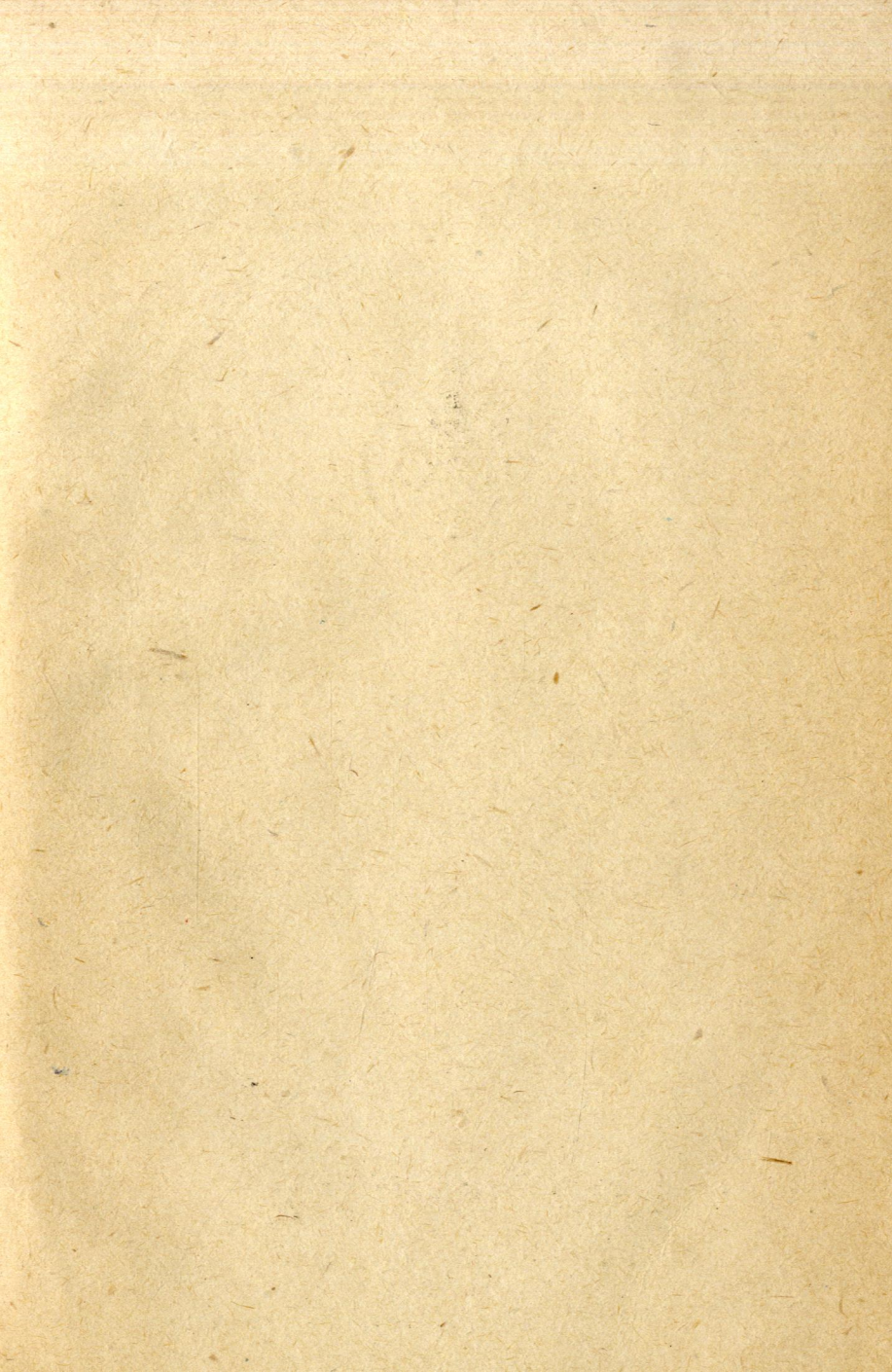
— Ну, як же вам здається? Правда, диво дивне. Але, бачиться, правда, коли ось і ви кажете, що вже всім вам платні урвали! **Що** ж будем починати? Ні, ти, Матію, не смійся! Гарячка чи не гарячка, а все ж мені видиться, та Задуха, чи хто там вона була, і слова не збрехала. Я тебе не держу, роби, як твоя воля, але я би вже не поліз в яму, що би ти мені не знати що давав. Волю поправді де в службу йти, а тут не лишуся!

Лиш одне мені з диву не сходить. **Що** то за способи вона думала! Три, каже, способи! Гадай, може догадавешся! Та що, коли бо чоловікові у голові, ніби довбнею забив! Гадай! Силуйся, скільки хочеш, нічо на гадку не йде! Доки вона до мене говорила, то мені все так виділося ясно та розумно, а самому погадати ані руш! Ех, бідність наша, бідність! Чужі діти до шкіл ходили, а я мусів громадську череду пасти, щоби голодом не мліти!

— **Що**, Мариню? Чого така сумна сидиш? Йой, як ти змарніла! А я перше й не додивився! А що? Ходім обое відси! Хай западеться та погань! Волимо й як бідувати, як маємо тут за нізащо здоров'я дороге тратити! А ви, товариші, що на те? Загадалися над тими трьома способами? Гадайте, гадайте, в щасливу годину! Чень¹ бог допоможе страсти з себе ту недолю тяжку, ті панські пута!

¹ Чень — може, все таки.

Р

Ф | II
H-126

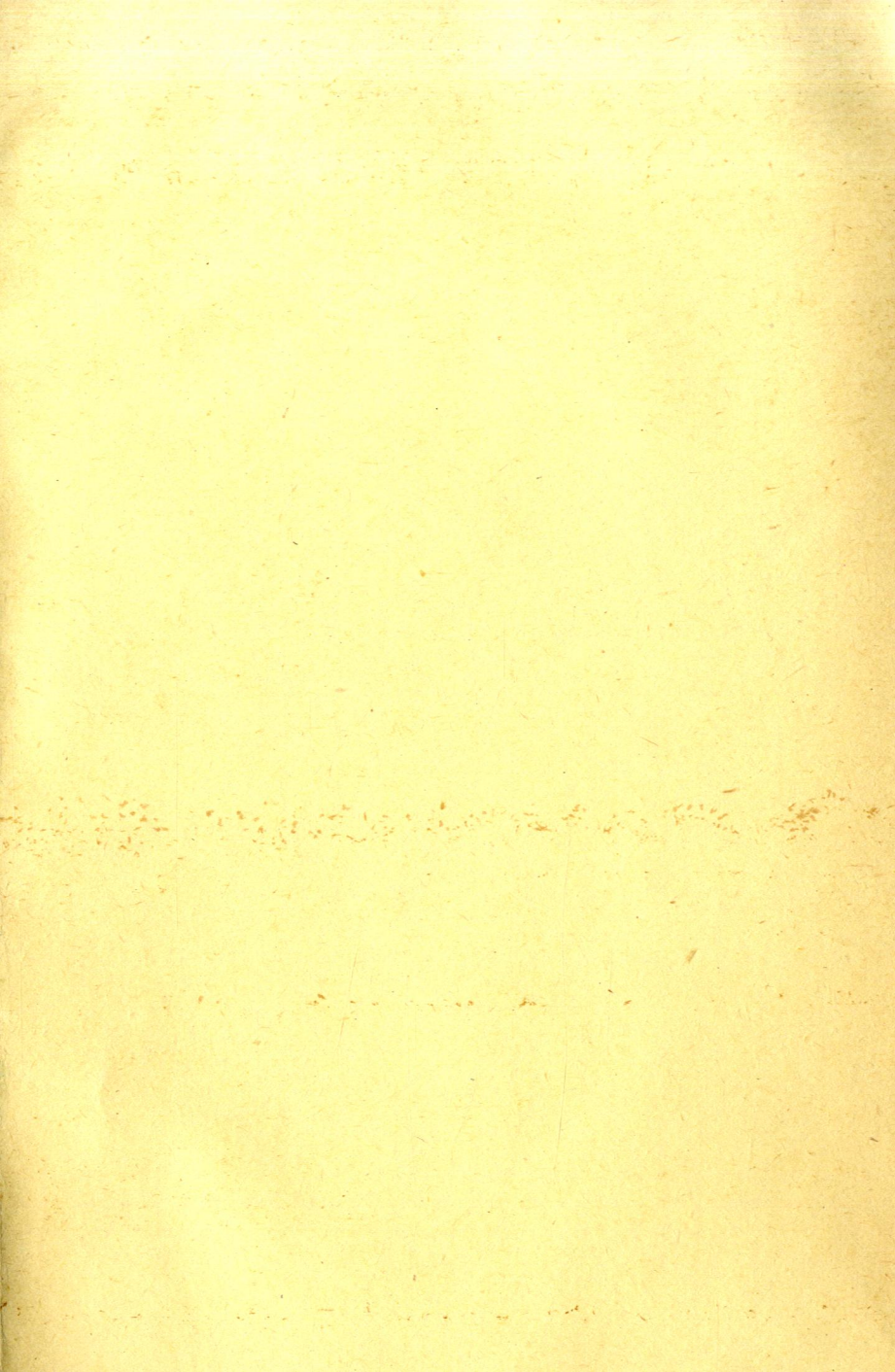
КООПЕРАТИВНЕ Р У Х
ВИДАВНИЦТВО

Харків, вул. 1-го Травня, 10/11
Телефон 20-24

31.656

ф I
H-126 1930

31.656
 $\Phi \frac{T}{H-126}$
1930

